

Ka'uyo te chaayo
yu'u maayo.

Sa'in Sau Ñuu suku 2

Leo y escribo
en mi lengua.

Mixteco Alta 2

mixteco • ñuu savi • ñu'u savi •
ñuu savi suku 2 • ñuu sau

Tu'un jaa ja tuu kajiniyo
Vocabulario

DIRECTORIO

Esteban Moctezuma Barragán
Secretario de Educación Pública

Rodolfo Lara Ponte
Director General del INEA

Créditos a la presente edición

Coordinación general
Celia del Socorro Solís Sánchez

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Carmen Díaz González
Elisa Vivas Zúñiga
Francisco Javier García
Luis Alavez Bautista

Autoría
Elisa Vivas Zúñiga
José Iván Quezada López

Traducción a la lengua mixteco Alta 2
Jesús Ponciano Ramírez Quiroz
Julián Jiménez Ramírez

Asesoría académica
Víctor Hugo Tolaba

Revisión técnica
Catalina Pérez García
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Dirección gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Calidad y seguimiento editorial
Hugo Fernández Alonso

Revisión editorial
Marisol Ruiz Monter
Eliseo Brena Becerril
Laura Sainz Olivares

Diagramación
Ricardo Pérez Rovira

Diseño e ilustración de portada
Ricardo Pérez Rovira

Leo y escribo en mi lengua. Mixteco Alta 2. MIBES 3. Vocabulario. D. R. 2020 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, Alcaldía Cuauhtémoc, Ciudad de México. C. P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua*. Mixteco Alta 2. MIBES 3. Vocabulario: En trámite

Impreso en México

Ja ñu'u ini

Jiin tutu ya'a ja ñu'u Tu'un jaa ja tu kajiniyo kakuniri ja chindeeri ñayiu ja kasna'a te suni nuu ñayiu ña'anu ja skua'a jina'a tutu ya'a ja nani *Ka'uyo te chaayo yu'u maayo*. Sa'in Sau Ñuu suku 2.

MIBES 3. Tutu ya'a ñu'u taka tu'un jaa ja tu kajiniyo xi ja yii ja kuniyo noon ka'an ja nani'iyu nuu tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu, nuu tutu nuu ka'u taka tu'un, te nuu Tutu ja jicha. Jiin tutu ya'a kuni va'ayo noon kaka'an taka tu'un ya'a.

Ini tutu ya'a ñu'u Tu'un jaa ja tu kajiniyo, te suan nani'iyu: ichi nda'a sani nani'ini taka tu'un sani kuan ndusu Sa'in Sau te tuunka jina'a; te ichi nda'a va'a nani'ini noon ka kuu taka tu'un te suni yoso ndasa kuantium.

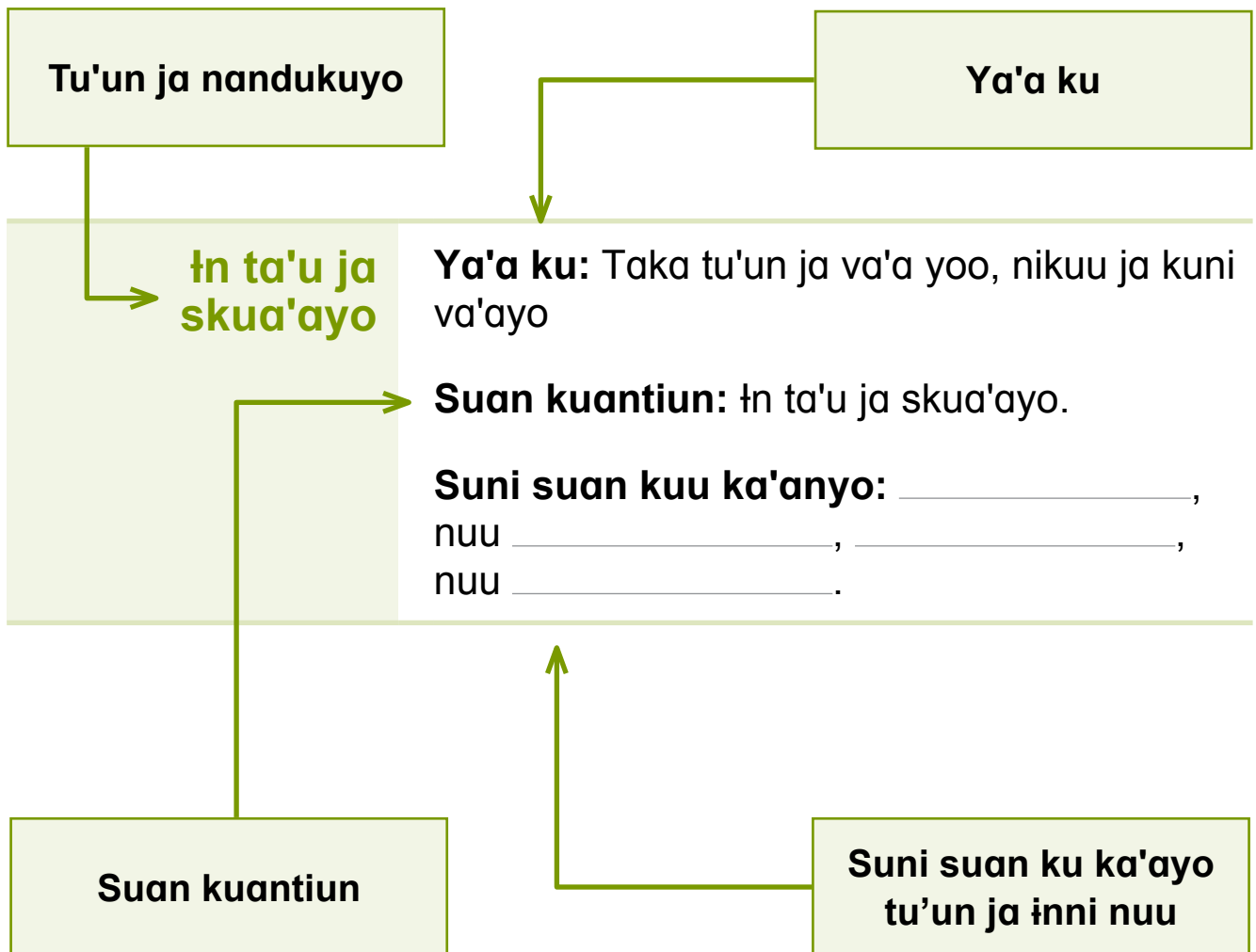
Tutu nuu ñu'u taka tu'un jaa ya'a nikuu sani kua'an ndusu Sa'in Sau Ñuu suku 2. Ka kunina ja chindee ni'i na kutua'ani chaani nuu yu'u maani te kunikani taka noon yooka nuu te nuu ñuyiu ya'a.

**Kakutau xraana nuuni ja kakuu kaiini
nuu tiun ya'a ja kundaani**

Ndasa kuantuunyo tutu nuu ñu'u Tu'un jaa ja tu kajiniyo

Ichi nuu nda'a sani nani'ini taka tu'un sani kuan ndusu Sa'in Sau.

Te ichi nda'a va'a nani'ini noon ka kuu taka tu'un te suni yoso ndasa kuantuun.

A

aksido fóliko

Ya'a ku: Ja sa'a v'a iniyo ku ñu'u nuu taka yuku ja ka yeeyo te javixi sata'an, tikua, ndiu te staja'a.

Suan kuantium: Chaa **aksido fóliko** nuu tutu ja yaa kua'a jiki Viktor.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

akuu ka'uyo

Ya'a ku: Nu sa'ayo taka tiun nandi'iyu tu'un ja ka'uyo xii ja chaayo.

Suan kuantium: Nu **akuu ka'uyo** chindee yo'o na sku'ayo chaayo te ka'uyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Anajëntum

Ya'a ku: Nuu ka yaa taka ia'a nuu tu'un yu'u ja nani mixe.

Suan kuantium: To'o ña'anu ka ja'an ka jande'e nuu nani **Anajëntum** ñuu mixe uan.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

CH

chaa

Ya'a ku: Ja ñu'u taka tiun ja sa'a to'o ña'anu nakuu sa'a te nachu'un ini noon kundaa nuu nachaa va'a, ja kuu kuniyo noon chaa.

Suan kuantium: Nasa va'a Adán tuún ja **nichaa**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**chaayo taka
tu'un**

Ya'a ku: Vina te kuu chaa va'ayo taka tu'un
sani koo.

Suan kuantun: Nande'e tini ja'a **taka tu'un**
ja yaa nuu tutu ya'a Maria.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Chayotepek

Ya'a ku: Si'u in kava.

Suan kuantun: Yaa koo chiif kava ja nani
Chayotepec.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

cho'o sa'a tiun

Ya'a ku: Nuun ya'a ka'an ja nuu Tutu ja
kaskua'a ñij niayiu ña'anu yoo taka tiun ja
sa'ayo ja ka'uyo xi chaayo yu'u mayo.

Suan kuantun: **Cho'o sa'a tiun** chi kakei ja
jiin Tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu kutua'ayo ja
ka'uyo te chaayo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

E

espinaka

Ya'a ku: Yuku ja kuu keeyo nda'a.

Suan kuantium: Xiko **espinaka** Marcelina.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

I

ierro

Ya'a ku: Ja keeyo ya'a ñu'u nuu kuñu, javixi te taka ndua ja kayoo nda'a kuii.

Suan kuantium: Staja'a suni ñu'u **ierro** ja nandi'iyu na koo va'ayo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

INEA

Ya'a ku: Ndusu ya'a kuu si'u ve'e ja sna'a nuu ñayiu ña'anu.

Suan kuantium: Nu ve'e ya'a ja nani **INEA** yoo tutu ja nikachaa nuu Sa'in Sau Ñuu suku 2.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

ITS

Ya'a ku: Ndenuni ka kuu ndusu si'u in kue'e ja, in in kei ja ki'in kue'e nuu iiyo.

Suan kuantium: Nu ta'anyo taka in kue'e nuu iiyo sata'an **ITS** maa kukanooyo chi tu naja'a.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

In ta'u ja skua'ayo

Ya'a ku: Kuu in in ta'u ka'nu ja nikaja'aña tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu, te ñu'u ini taka tiun ja ka'uyo xi ja chaayo.

Suan kuantium: **In ta'u** tutu ya'a nikachaa nuu yu'uri te vina skua'ayo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Ja ka'an nuu in tutu

Ya'a ku: Jiin joo tu'un nakani noon ñu'u ini ndi'i tutu ya'a.

Suan kuantium: Naki'in María taka tu'un ja **Ja ka'an nuu in tutu** te nachaa.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Jakumba

Ya'a ku: Si'u jasi'i nuu yu'u ja nani Kumiai.

Suan kuantium: **Jakumba** Kuu Si'u in jasi'i luli.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Jakumé

Ya'a ku: Si'u jayii nuu yu'u ja nani Kumiai.

Suan kuantium: **Jakumé** Kuu Si'u in chaa kanuu ñayiu uan.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Ja ñu'u ini

Ya'a ku: kaxru'un na taka tu'un ja Ja ñu'u ini nuu tutu koko ya'a.

Suan kuantium: Tu'un **Ja ñu'u ini** tutu koko ya'a kanuu xraan.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

ja sa'ayo

Ya'a ku: In ta'au tu'un ja ka'an ndoo te kuiti siki taka tu'un.

Suan kuantun: Va'a xaa nikaku ini taka tu'un siki ja kee va'ayo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

jat

Ya'a ku: Si'u in ina nuu yu'u ja nani kiliwa.

Suan kuantun: Ina ja nani **jat** ndito isu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

jimba

Ya'a ku: Ndatun ja kusikiyo nani suan nuu yu'u ch'ol.

Suan kuantun: Tatañu kuu **jimba**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Jochi

Ya'a ku: Si'u ñayiu ja kain nuu in tu'un.

Suan kuantium: **Jochi** kuu in kiti ja tuu kuiti ka jiniyo nuu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

K

ka'u ni'iro

Ya'a ku: Ka'au ni'i, te koto ndasa koo ndusu, suni taka ndusu luli ja yoso te ndasa ka'u yachiro xi kue.

Suan kuantium: Nikey María nuu Elisa **ka'u ni'iro** suan te na kuni so'o.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

ka'u taka tu'un

Ya'a ku: Nacho'o sa'a tiun na ka'auyo tu nuu sa'a nasa ja'a kuniyo ja ka'uyo na kuniva'ayo noon ka'an tu'un ja nikachaa.

Suan kuantium: Ta'an ndi'i kiu kasa'ayo taka tiun ja **ka'uyo nuu taka tu'un** ja nikachaa ya'a.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

ka'uyo

Ya'a ku: Ja ñu'u ini ja ka'an na tiun sa'a ñayiu ña'anu suan te na kuni ndasa ka'u yachi, na kuni va'a noon ka'an, na ka'u ni'i te nachu'un ini taka tu'un ja ka'u.

Suan kuantium: Kutua'a to'o Julián taka tu'un ja ka'u nuu Sa'in Sau Ñuu suku 2.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kalsio

Ya'a ku: Ja keeyo ja ñu'u nuu leche te taka ja kayeeyo.

Suan kuantium: **Kalsio** ya'a kuu ki'inyo nuu na keeyo quesu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kandidiasis

Ya'a ku: kue'e ja kuu ki'inyo nuu jiin nuu iiyo nuu na kaayo jiin in ñayiu ja ku'u.

Suan kuantion: Tutu koko ya'a ñu'u tu'un ja ka'an siki **kandidiasis**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kangrejo

Ya'a ku: Kiti luli ja yaa nuu nducha yaa yiki siki, te yoo uxi ja'a, nenduu ja xranuu kakuu jaa kutiin noon yee xii ja ku koto maa.

Suan kuantion: El **kangrejo** jiin tikoso li'ili kaiin yu'u in yucha.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kani iniro noon kei tutu ya'a

Ya'a ku: Cho'o sa'a tiun nuu tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu ja chindee ja kani iniyo te chu'un xiniyo na tu'un ñu'u nuu tu'un ja nika chaa.

Suan kuantion: Jantiun to'o ja sna'a taka tiun sa'a te na **kani iniro noon kein tutu ya'a** ja ka'uyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Kanoko

Ya'a ku: Si'u ñayiu ja kain nuu in tu'un.

Suan kuantium: Chaa ja kini ii ka nani **Kanoko**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kanser

Ya'a ku: kue'e ni'i ja stiu ja kuu stiu uniiyo.

Suan kuantium: Chaa sa'a tana ja sna'a nuu ñayiu noon sa'a ja ki'inyo kue'e ja nani **kanser**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kanutiyo

Ya'a ku: Si'u yuku ja tana.

Suan kuantium: Yuku ja nani **kanutiyo** ka ja'an kiin nuu yuku.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kapolinciyo

Ya'a ku: Si'u yuku ja tana

Suan kuantun: Yuku ja nani **kapolinciyo** ni'yo tein yuku uan.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kiliua

Ya'a ku: Si'u ñuu teyu ja kayaa ichi ñuu ja nani Sonora.

Suan kuantun: Ka'an juan yu'u ja nani **kiliua**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kue'e niñi

Ya'a ku: Kuu kue'e ja ki'in niñiyo chi kayee xraanyo si'u.

Suan kuantun: Nu u tutu koko ya'a ka'an siki **kue'e niñi**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Kumiai

Ya'a ku: Si'u ñuu teyu ja kayaa ichi vee ñuu ja nani Estados Unidos.

Suan kuantium: Ka'u Martin tu'un ñuu ja nani ***kumiai***.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

kuna'ayo noon kaka'an taka tu'un ja ka'uyo

Ya'a ku: Cho'o sa'a tiun nuu taka ñayiu jini te nakuni tu'un kanuu ja yaa nuu nika'u.

Suan kuantium: Nuun nakuni va'ayo ***noon
kaka'an taka tu'un ja ka'uyo*** sa'a ja janika iniyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

L

La Parra

Ya'a ku: Si'u in ñuu ja kayaa nuu ñuu ja nani Vaja kalifornia.

Suan kuantium: Ñuu ja nani ***La Parra*** kuun xran sau.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

lechuiya

Ya'a ku: Si'u yuku ja tana

Suan kuantion: Ñuva'a to'o Juan yuku ja nani **lechuiya** nuu itu

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

M

Mejikali

Ya'a ku: Si'u in ñuu ja kayaa nuu ñuu ja nani Vaja Kalifornia.

Suan kuantion: Ñuu **Mejikali** uan sa'a ñi'ini xraan.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

meskite

Ya'a ku: Si'u yuku ja tana.

Suan kuantion: Yuku ja nani **meskite** va'a nuu ya'aña iniyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Mijes

Ya'a ku: Si'u in ñuu ja kayaa nuu ñuu ja nani Oaxaca.

Suan kuantium: Tu'un ya'a chi ja ñuu **Mijes** kuu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

mije

Ya'a ku: Ayuujk ku yu'u ñuu teyu ja kaka'an nuu in ñuuu ja nani Oaxaca.

Suan kuantium: Chaa ja sna'a ka'a uu yu'u **mije** te Sa'in Sau Ñuu suku 2.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

minerales

Ya'a ku: Taka ja yeeyo ja ñu'u nuu taka nuu yuku.

Suan kuantium: Taka yuku ja kayeeyo ka ñu'u ja ka nani **minerales** te sa'a va'a jiinyo na ko va'ayo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

moskada

Ya'a ku: Si'u in javixi ja nani nuez kuu

Suan kuantium: Ñuva'a klara ini nda'a *nuez moskada*.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

N

nachu'un iniyo ndasa kaka'anyo

Ya'a ku: In ta'u Tu'un ja nikachaa ja kundaayo nuu tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu jiin tiun na kuniyo ndasa ka'uyo te chaayo yu'u maayo.

Suan kuantium: Kaka'u María jiin Juan taka tiun ja *nachu'un iniyo ndasa kaka'anyo* yu'uyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**nachu'un iniyo
ndasa kaka'uyo**

Ya'a ku: In ta'u Tu'un ja nikachaa ja kundaayo nuu tutu ja kaskua'a ñayiu ña'anu te ja kaya tu'un na chu'un iniyo chu'un iniyo nuu in tu'un.

Suan kuantun: Ja **nachu'un iniyo ndasa kaka'uyo** nikachaa jiin ndusu ka'anu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**nakuniyoo
noon jiniyo**

Ya'a ku: Taka tiun ja chindee yo'o na kuniyo noon nikakundaayo.

Suan kuantun: Chaa ja nani Martín sinu tiun na **nakuni noon jini** te chaa jiin yunu ka'ayu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

na siki ka'an

Suan kuu: Tu'un in tutu.

Suan kuantun: Tu'un ja nikaka'an nuu nikanatakayo ku ja ndasa kokotoyo yunu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Nay

Ya'a ku: Siu kuiti ñuu ja nani Nayarit.

Suan kuantun: Chaa sna'a nuuyo kei ja suan ka'an **Nay**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Nayarit

Ya'a ku: Si'u in ñuu ja kayaa ichi oksidente ñuu Ko'oyo.

Suan kuantun: Ñuu **Nayarit** kaka'an yu'u ja nani kora.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

nuu iiyo

Ya'a ku: Ja sa'a na kuniyo nuu jasi'i xi jayii ku.

Suan kuantun: To'o ja sa'a tana sna'a ndasa kukotoyo **nuu iiyo**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Nd

ndasa chaayo

Ya'a ku: Kuu ja keja'ayo satiunyo sa'ayo ndasa chaayo noon jani iniyo. Na nuu chu'un tu'un ja chaa, ndasa chaa te ndasa ki'i taka tu'un kanuu.

Suan kuantun: Taari chaa **ndasa kachaayo** tu'un ja chu'un nuu in ñani ta'an.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

ndasa kaka'an taka tu'un

Ya'a ku: Vina te sa'ayo tiun ja nakuniyo taka ja ñu'u ini te ndesa ka'an tutu ja ka'uyo.

Suan kuantun: Yele natu'un te chaa nuu jika ve'e suan **ndasa kaka'an taka tu'un** noon ñu'u ini tu'un ja ka'u.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**nde'e nu
kandaa unuu**

Ya'a ku: Ja keja'ayo satiunyo kuu na kundaayo ndesa kandaa taka tu'un ja nika chaa. Suni ja kuniyo ya'a chindee yo'o na kuu chaayo taka tu'un.

Suan kuantium: **Nde'e** Napoleon **nu kandaa unuu** taka tu'un tutu ja nika'u.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**nde'eyo noon
nichaayo te
nasa'a va'ayo**

Ya'a ku: Ja keja'ayo sa'ayo tiun ja nasa'a va'ayo noon nichaayo te ndasa nisa'ayo noon nijani iniyo ja chaayo.

Suan kuantium: Ndi'iyiyo **nde'eyo noon nichaayo te nasa'a va'ayo** suan te na koo va'a.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

nducha ku'a

Ya'a ku: Nducha ja najini yo'o te kuu jiin nuni, te suni nani vatali.

Suan kuantun: Nu u yoo viko kaja'a **nducha ku'a** nuu ñayiu.

Suni suan kuu ka'anyo: Batalí.

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

ndusu ja kana jiin taka ja yoo ini yu'uyo

Ya'a ku: Ndusu ja suni jantiunyo nuu ka chaayo nuu yu'uyo.

Suan kuantun: Chaa Juana **ndusu ja kana jiin taka ja yoo ini yu'uyo** ja nani (ñ).

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

ndusu ja kuu ini yu'uyo

Ya'a ku: Ndusu ja kuu ini yu'uyo te kenda jiin ti'i tachi.

Suan kuantun: Nduso "a" ku ndusu ja kija'a nuu, nuu ndi'i ndusu ja yoo nuu yu'uri.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

R

ralajipa

Ya'a ku: Suan nani nuu yu'u tاراومارا in ja kajisiki.

Suan kuantium: Ka jisiki **ralajipa** jayii luli te jasi'i luli.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

raramuri

Ya'a ku: Si'u ñayiu in ñuu teyu ja kayaa nuu inka ñuu ka'anu ja nani Chiuaua, suni maa kakei ja kanani tاراومارا.

Suan kuantium: To'o ja sa'a te chaa ku **raramuri**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Rumorosa

Ya'a ku: Si'u ñuu luli ja jiyaa nuu ìnka ñuu ja nani Tekate Vaja Kalifornia.

Suan kuantium: Yuku ja nani ***Rumorosa*** jiyaa nuu yuku xraan.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

S

San Isidro

Ya'a ku: Si'u in ñuu ja kayaa nuu ìnka ñuu ja nani Oaxaca.

Suan kuantium: Xiko jasi'i taka noon kuya'au nuu ñuu ja nani ***San Isidro***.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

San Juan Jukila Vijanos

Ya'a ku: Si'u in ñuu ja kayaa nuu inka ñuu ja nani Oaxaca.

Suan kuantium: Jaa ichi ya'a ñuu ja nani **san Juan Jukila Vijanos**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Santa Krus

Ya'a ku: Si'u in ñuu ja kayaa nuu inka ñuu ja nani Oaxaca.

Suan kuantium: Kaja'an kiin nuu ñuu **Santa Krus** taka yuku ja ku tana.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

sentimetro

Ya'a ku: Kuu ndasa kachikua'yo, suni jika kuu chikua'yo jiin.

Suan kuantium: To'o ja sna'a nuuyo kei ndasa kuu kuantiumyo ja nani **sentimetro** nuu chikua'yo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

SEP

Ya'a ku: Ndusu ja ka'an ja kuu ve'e ja nani Secretaría de Educación Pública.

Suan kuantium: Ve'e ja nani **SEP** sa'a taka tutu ja ka'uyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

SIDA

Ya'a ku: Ndusu si'u taka kue'e ja kata'an ñayiu ja nikaku'u jiin VIH ja kue kue yee yo'o uniyo. Taka ndusu kei Síndrome de Inmunodeficiencia Adquirida.

Suan kuantium: Kue'e ja nani **SIDA** kaku'un yo'o jiin in kití luli ja nani VIH.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

sifilis

Ya'a ku: Kue'a ja ki'in yo'o nuu na kavayo jiin ñayiu ja ta'an kue'e uan.

Suan kuantium: Kue'e ja nani **sifilis** kuu ki'in jayii xi jasi'i.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

T

taraumaras

Ya'a ku: Nde'e noon ku *raramuri*.

Suan kuantium: Nde'e *raramuri*.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Taváchi

Ya'a ku: Si'u ñuu ja kayaa ichi Chihuahua
sua'a ichininu ñuu ko'oyo.

Suan kuantium: Ñuu *Tabachi* yoo xraan
tikosoli'li.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

to'o ja nasa va'a

Ya'a ku: Ñayiu ja nachaa taka tu'un te tu
sama noon kuni nakani.

Suan kuantium: *To'o ja nasa va'a* tu'un nani
Manuel.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

to'o nakani

Ya'a ku: Ñayiu ja nakani taka tu'un yoo ñuu xi noon jini.

Suan kuantium: **To'o ja nakani** nani Carlos.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**to'o nakani
noon nindaku**

Ya'a ku: To'o ja nakani noon nindaku Ja ka'an.

Suan kuantium: **To'o nakani noon nindaku** ja ka'an nani Manuel.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**to'o nastutu
te chaa**

Ya'a ku: Ñayiu ja nastutu taka tu'un ja kanakani te chaa.

Suan kuantium: **To'o ja nastutu te chaa** taka tu'un nani Ivan.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**to'o sa'a
te chaa**

Ya'a ku: Chaa ja sa'a te chaa in tu'un.

Suan kuantium: **To'o ja sa'a te chaa** ja nundua ku.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

trikomomiasis

Ya'a ku: Kue'e jian ja ki'in yo'o nuu nasketa'anyo nuu iyoo jiin ñayiu kata'an kue'e ya'a. Yoo ñayiu ja vasu kata'an kue'e ya'a te tu kajini.

Suan kuantium: Kuu ki'in kue'e ja nani **trikomomiasis** jayii te jasi'i.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**tu'un ja
nikachaa ja
kundaayo**

Ya'a ku: Taka nuu ja niku kuachi in ta'u tutu ja skua'ayo kuu.

Suan kuantium: **Tu'un ja nikachaa ja kundaayo** 1 ja yaa nuu tutu koko ja ka'uyo kuu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**tu'un jaa ja tuu
kajiniyo**

Ya'a ku: Tutu koko ja ñu'u te ka'an noon
kukuu taka tutu jaa ja tu kajiniyo.

Suan kuantion: Ñuva'a Juana in tutu ja ñu'u
taka tu'un te suni ñuva'a inka tutu ja nani
tu'un jaa ja tuu kajiniyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

tutu ja jicha

Ya'a ku: Ñu'u ndatiun nuu tutu jicha ya'a ja
ka'uyo te chaayo kakuu.

Suan kuantion: In chaa suchi nde'e te ka'u
nuu **tutu ja jicha.**

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

tutu jicha

Ya'a ku: Tutu Jicha nuu ka chaa noon ka
kaxru'un.

Suan kuantion: Nuu **tutu jicha** yaa tu'un
Sa'in Sau Ñuu suku 2.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**tutu nuu
kayoso**

Ya'a ku: Si'u taka ndatiun ja kanandi'iyu nuu na tiun sa'ayo xra'anka keinyo in uan te keinyo inka.

Suan kuantium: Chaa Leandro si'u taka ndatiun ja nandi'iyu nuu in tutu ja nani nuu chisoyu ndi'i ndatiun ja nandi'iyu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**tutu nuu yoso
noon a nisa'ayo**

Ya'a ku: Tutu nuu chiso ñayiu ja sna'an nuu ñayiu ña'anu ndasa kua'an koyo jina'a.

Suan kuantium: **Tutu nuu yoso noon ja nisa'ayo** yatana tutu nuu ka'auyo nani'iyu uan vei.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

**tutu nuu yoso
ñayiu nda'au ja
kachindee**

Ya'a ku: Tutu ja ka'an ja a kayoso nuu tiun ja chindee nuu noon ka ta'an.

Suan kuantium: Sna'a to'o Che **tutu nuu yoso ñayiu nda'au ja kachindee** nuu se'e.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

V

Vaja Kalifornia

Ya'a ku: Siu in ñuu ja kayaa ichi ninu ñuu Ko'oyo.

Suan kuantium: Nu u yuku Ka'an u ñuu **Vaja Kalifornia** yooka isu.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Vaye de Trinidad

Ya'a ku: Si'u ve'e nuu kajein tiun.

Suan kuantium: Ve'e nuu ku tana nani **Vaye de Trinidad**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Vetaza

Ya'a ku: Si'u in nda'a Ñuu Nundua.

Suan kuantium: Tatañuri yaa ñuu ja nani **Vetaza**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

VIH

Ya'a kuu: Ndusu ja keja'a si'u in kue'e ja yi'i kiti yikinaa luli (ja tu jiniyo nuu), ki'in yo'o te keja'a skuita yo'o.

Suan kuantium: Elisa ja jitoyaa niñiyo nuu tu ndo'oyo **VIH**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

virus

Ya'a ku: Ku kue'e ja ki'in yo'o, tu kajiniyo nuu, nuu na kaku'un yo'o keja'ayo kuku'uyo.

Suan kuantium: Kue ya'a sa'a xraan jiinyo te kuu kiu kanser yo'o.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

vitamina

Ya'a ku: Taka ja kayeeyo ñu'u ja nani vitamina te ja sa'a va'a jiinyo.

Suan kuantium: Jasi'i ja kayaa ku'u kayee ja nani **vitamina**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Y

ya'a kuu ja kundaayo

Ya'a ku: Taka tiun ja sa'a nuu tutu ja na kunda to'o ña'an.

Suan kuantun: Nu tutu ja kaskua'a ñayiu ña'an kei **ya'a kuu ja kundaayo**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Yalina

Ya'a ku: Si'u ñuu ja kayaa Nundua ku.

Suan kuantun: Ja **Yalina** ku to'o ja nakani.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

Yuujk akem

Ya'a ku: Tu'un ja yaa nuu yu'u mixe te ka'an ja xini xi yu'u in yuku ii xraan kuu.

Suan kuantun: Nanañuri jini **Yuujk akem**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

CAUSES

Ya'a ku: Ndusu ja ka'an noon nani te kei suan Catálogo Universal de Servicios de Salud.

Suan kuantium: Tu'un ja ka'an **CAUSES** ñu'u tu'un kanuu ja ka'uyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

CURP

Ya'a ku: Ndusu ja ka'an jaa kanuu ja ku in ñayiu te kei Clave Única de Registro de Población.

Suan kuantium: Tutu ja nani **CURPchi** yee in inniyo ku.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

G

gonorrea

Ya'a ku: Kue'e ja ki'in yo'o nuu kaayo jiin in ñayiu ja ku'u, ki'in ja kana iniyo, ki'in kiji te najaa nuu ii jayii xi jasi'ti.

Suan kuantium: Kue'e ja nani **gonorrea** chi sa'a ñaa jiin jayii xi jasi'ti.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

gota koral

Ya'a ku: Si'u yuku ja sa'a tana ku.

Suan kuantium: Yuku ja nani **gota koral** ka xiko nuya'au uan.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

P

palmiya

Ya'a ku: Si'u yuku ja tana.

Suan kuantun: To'o ja sa'a tana jiin yuku nsdua'a yuku ja nani **palmiya**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

pedikulosis púbika

Ya'a ku: Kiti luli ja kasa'a ja ki'in ku'e nuu iiyo.

Suan kuantun: To'o ja sa'a tana kei noon jiniyo nuu na ki'in ku'e ja nani **pedikulosis púbika** nuu iiyo.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

PROSALUD

Ya'a ku: Kuu ndusu tu'un ja ka'an siki tiun ja nani PROGRAMA SALUD ja kuu taka ñayiu.

Suan kuantion: Tutu jicha uan kei **PROSALUD** jiin ndusu ka'an.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

pulgadas

Ya'a ku: Na jiin kachikua'a taka ndatiun ku.

Suan kuantion: Ka chikua'a yunu jiin **pulgada**.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

PVC

Ya'a kuu: Nndatiun tinduu te ndava nuu ja'a nducha.

Suan kuantion: Ñayiu kunu ñuu sna'a ndatiun ja nani **PVC** nuu kunu nducha.

Suni suan kuu ka'anyo:

_____, nuu _____,
_____, nuu _____.

En este material encontrará un listado de palabras importantes que le ayudarán a comprender la lectura y la escritura de su lengua, así como algunas variantes que se utilizan en otras comunidades.

Le recomendamos haga uso de este material para una mejor comprensión de los textos que encontrará en los materiales del módulo.

Nuu tutu ya'a ni'iro taka tu'un jaa ja kanuu ja chindee ro'o na kuni va'aro noon ka'an tu'un ja ka'uro te chaaro nuu yu'u maaro, suni taka tu'un ndasa kaka'an ñayiu inka ñuu.

Kuantiun tutu ya'a suan te kuniva'aro noon ka'an taka tu'un ja nikaka'uyo nuu tutu ya'a.

GOBIERNO DE
MÉXICO

EDUCACIÓN
SECRETARÍA DE EDUCACIÓN PÚBLICA

INSTITUTO
NACIONAL PARA
LA EDUCACIÓN
DE LOS ADULTOS

DISTRIBUCIÓN GRATUITA
SAJA TE JA KUTA'UNI KUU

Este programa es público, ajeno a cualquier partido político. Queda prohibido su uso para fines distintos a los establecidos en el programa.